

Афанасьєва А.О.,

здобувач вищої освіти за освітньо-науковою програмою «Спеціальна освіта»,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ (Україна)

Гладуш В.А.,

доктор педагогічних наук, професор,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ (Україна)

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПОМІРНОГО СТУПЕНЯ

Анотація. У статті розкрито особливості естетичного виховання дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірною ступеня. Висвітлено особливості розвитку когнітивної сфери дітей цієї категорії та її вплив на формування художньо-естетичних почуттів, смаків, потреб. Визначено основні показники естетичного розвитку дошкільників у педагогічній взаємодії та умови оптимально розвитку естетичного середовища у закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: естетичне виховання, інтелектуальні порушення, дошкільний вік, розвиток дитини.

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ СРЕДНЕЙ СТЕПЕНИ

Аннотация. В статье раскрыты особенности эстетического воспитания детей дошкольного возраста с интеллектуальными нарушениями умеренной степени. Освещены особенности развития когнитивной сферы детей этой категории, и ее влияние на формирование художественно-эстетических чувств, вкусов, потребностей. Определены основные показатели эстетического развития дошкольников в педагогическом взаимодействии и условия оптимального развития эстетической среды в учреждении дошкольного образования.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, интеллектуальные нарушения, дошкольный возраст, развитие ребенка.

AESTHETIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN WITH MODERATE INTELLECTUAL DISABILITIES

Abstract. The article reveals the features of aesthetic education of parenting (children) preschoolers with intellectual moderate violation. Highlighted the features of the development of the cognitive sphere of children in this category, its influence at the formation of artistic and aesthetic feelings, tastes, needs. Determined the main proofs of

aesthetic development of preschoolers in operation and conditions of aesthetic environment at the preschool institution.

Key words: aesthetic education, intellectual disorders, preschool age, child development.

Постановка проблеми. Сьогодення визначає загальну стратегію сучасної системи освіти. «Освіта – засіб відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу, виховання патріота і громадянина, дієвий чинник модернізації суспільства» - так проголошує Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті. Саме надання освіти та виховання активного громадянина країни є необхідною запорукою євроінтеграції України в Європейську спільноту. Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні – сукупності навчально-виховних закладів, призначених для цілеспрямованого навчання і виховання. Її функціонування регламентоване Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Конвенцією ООН про права дитини. На сучасному етапі в системі дошкільної освіти України набуває все більшого значення питання інтеграції дітей з інтелектуальними порушеннями у заклади дошкільної освіти. Про це свідчать нормативно-правові документи щодо соціалізації та навчання дітей з особливими освітніми потребами: Наказ МОН України «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі» (2015), Наказ МОН України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2017), Наказ МОН України «Про затвердження Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних групах закладів дошкільної освіти» (2019). Отже ці нормативні документи є доказом необхідності прискіпливої уваги до дітей з інтелектуальними порушеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми корекційної роботи з дітьми з інтелектуальним порушенням було закладено в працях Л. Виготського та знайшли своє продовження в дослідженнях О. Граборова, Г. Дульнєва, І. Єременка, Л. Занкова, В. Лубовського, В. Синьова, І. Соловійова, Ж. Шиф [1, с. 345]. В сучасних дослідженнях проблеми корекційного навчання та виховання таких дітей на різних етапах були предметом вивчення багатьох науковців (В. Бондар, Л. Вавіна, О. Гаврилов, І. Дмитрієва, І. Єременко, М. Козленко, Н. Коломинський, М. Матвєєва, Г. Мерсіянова, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, Н. Стадненко, М. Супрун, К. Турчинська, О. Хохліна, Д. Шульженко та ін.).

Мета нашої роботи полягає у висвітленні особливостей естетичного виховання дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною метою естетичного виховання є організація естетичної діяльності дітей, як спрямована на естетичне освоєння світу, створення у них естетичних понять, суджень, ідеалів тощо. Крім того, зміст естетичного виховання повинен охоплювати опанування такими видами діяльності, як література, музика, пізнання прекрасного у житті людини. Іншою важливою стороною естетичного виховання є його спрямованість на розвиток особистості дитини, для чого воно перш за все повинне розвивати у учня естетичні потреби, необхідність залучатися до прекрасного. Одним з найбільш важливих елементів змісту естетичного виховання є формування у дітей художнього сприйняття, яке охоплює широкий спектр явищ: в собі, в інших людях, в речах, в діяльності. Дитина повинна оволодіти знаннями, які пов'язані з опануванням мистецтва: вміння формулювати свою власну думку, висловлювати та формулювати судження, знаннями про різні види та жанри мистецтва тощо.

Іншою важливою частиною формування змісту естетичного виховання є формування у дітей естетичного смаку, тобто вміння, тобто вміння

сприймати і переживати прекрасне. Створити естетичний смак можливо лише тільки при спостеріганні та сприйманні справжніх витворів мистецтва, при сприйманні яких у дитини формуються певні ідеали та шаблони, які вона зможе використовувати для оцінки художніх творів. Діти також повинні бути залучені до художньої творчості, і в ході такої діяльності в них зможе розвинутися здібності до певної естетичної діяльності, до певних видів естетичної творчості, наприклад, музики або живопису. Вчитель повинен вміти, наприклад читати загальну вірші, співати, малювати, ліпити, при цьому не обов'язково робити це на професійному рівні. У вихованні естетичних сприймань дітей старшого дошкільного віку необхідно широко використовувати заучування віршів, пісень, демонстрацію репродукцій картин [6, с. 40].

Дошкільна освіта – один із головних освітніх ресурсів за своєю значимістю. Будучи основою освіти, воно стоїть біля витоків становлення особистості дитини і, отже, в значній мірі визначає майбутнє нашого суспільства. Розвиваюче середовище сприяє повноцінному і цілісному розвитку дітей в період дошкільного дитинства. Дитина повинна комфортно прожити цей період, задовольняючи свої потреби в спілкуванні з дітьми і дорослими. В таких умовах у вихованця розвивається уява, образне мислення, формуються багато особистісні якості, які залишаються з ним назавжди і нічим не компенсуються в разі, якщо такого досвіду він не назбирав в дитинстві [3, с. 26].

Естетичне виховання — систематичний розвиток у дітей естетичного відношення до життя, розвиток спостереження і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості [2, с. 29], тому воно є одним із важливих форм виховання і розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня.

Інтелектуальні порушення помірного ступеню (F71, коефіцієнт інтелекту (IQ) знаходиться в межах від 49 до 35 одиниць) – це середній

ступінь психічного недорозвитку, що характеризується несформованими пізнавальними процесами. Охарактеризуємо детально когнітивні процеси цієї категорії дітей.

Мислення у таких дітей непослідовне, інертне і, як правило, не здатне до утворення абстрактних понять. Досить яскраво недоліки мислення проявляються у цієї категорії дітей при формуванні у них навичок читання, письма, рахунку. Вихованці не здатні зрозуміти прочитане (хоч інколи навчаються технічно правильно відтворювати текст), допущені помилки ними не помічаються, і, отже, не виправляються. Вони можуть навчитись рахувати в межах 10, інколи в межах 100 на наочному матеріалі, але абстрактний рахунок, навіть у межах першого десятка їм у більшості випадків недоступний. Поряд з порушеннями абстрагування та узагальнення у цих дітей спостерігаються слабкість регулюючої функції мислення. Вони не вміють своєчасно користуватись вже засвоєними діями, не обдумують свої вчинки, не передбачають результат. У них не виникає сумнівів у правильності своїх дій, вони не думають про те, що їхні вчинки можуть бути неправильними або антисоціальними. Слабкість регулюючої функції мислення не дозволяє цій категорії дітей виділити у матеріалі суттєве і відкинути другорядне, різко знижує якість пам'яті. Недостатнє орієнтування й усвідомлення матеріалу призводить до того, що він запам'ятовується у суто випадкових співвідношеннях. Ці діти повільно утворюють логічні зв'язки і, як правило, краще запам'ятовують те, що безпосередньо пов'язується з задоволенням їхніх фізіологічних потреб. Вони не вміють цілеспрямовано та усвідомлено пригадувати матеріал.

Діти з таким ступенем інтелектуальних порушень мають відставання в розвитку розуміння та використання мовлення, їхні можливості у цій сфері обмежені. Мовлення починає формуватись у віці 3-5 років, супроводжується дефектами. Словниковий запас досить бідний, складає приблизно 200-300 слів. Активний словник значно менший, ніж пасивний, але використання з пасивного словника слів дітьми даної групи спостерігається досить рідко. Ці

діти краще розуміють звернене мовлення. Самостійно побудувати складну мовленнєву конструкцію не можуть; здатні повторити мовленнєві висловлювання інших.

Розвиток навичок самообслуговування та функцій рухового апарату також відстає, таким людям впродовж всього життя потрібна допомога і контроль. Рухи уповільнені, вайлуваті, що стає перешкодою для формування навичок бігу і не дозволяє декому з них навчитись стрибати. Моторна недостатність спостерігається практично у всіх дітей даної групи. Вони мають значні труднощі при переключенні рухів, швидкої зміни поз і дій. Якщо дитина має значні порушення моторики у вигляді паралічів і парезів – формування навичок самообслуговування, санітарно-гігієнічних навичок вимагає значної затрати енергії з боку педагогів. Найбільш часто виникають труднощі у випадку необхідності виконання дій, які вимагають диференційованих рухів пальців.

У цих дітей спостерігаються значні порушення уваги, що швидко розсіюється, діти повільно концентруються, часто відволікаються на другорядні ознаки, не вміють довго її утримувати на одній. Слабка активна увага перешкоджає досягненню буд-якої поставленої мети, навіть елементарної. Увага відразу ж відволікається, якщо така дитина починає відчувати під час виконання тих чи інших операцій навіть елементарні труднощі. В деяких випадках спостерігаються парадокси – неможливість відволікти дитину на інший подразник. Інколи це зустрічається у випадках, якщо діяльність, якою вона зайнята, викликає у неї емоційно-позитивні реакції.

Пам'ять дітей цієї категорії формується досить повільно, матеріал запам'ятовується лише після багаторазових повторень, швидко забувається. Знання погано використовуються на практиці. М.І. Соловйов вказує, що причина цього полягає в недосконалої функції кори головного мозку, яка обумовлює малий обсяг і уповільненість темпу формування нових умовних зв'язків, їхню недовговічність. Логічна і механічна пам'ять

знаходиться на однаково низькому рівні. Діти не можуть запам'ятати назви предметів, пригадати, про що йшлося на попередньому занятті. Але поряд з цим у деяких з них відмічають випадки надзвичайно розвиненої пам'яті на цифри, дати, події, імена тощо (так звана гіпертрофія пам'яті). Характеризуючи особливості пам'яті цієї категорії суб'єктів Б.І. Пінський, І.М. Соловйов, В.А. Сумарокова та інші відмічали, що “інформація так тісно вплітається, включається в наявний, мало впорядкований досвід дітей з важкими інтелектуальними вадами, що виділити, вичленити, дістати сприйняту інформацію їм буває надзвичайно важко, а в деяких випадках і неможливо. Знання і навички не актуалізуються у потрібний час”. Повністю незалежне проживання дорослої людини з помірно розумовою відсталістю здебільшого неможливе. Проте такі люди цілковито мобільні та фізично активні. Більшість з них здатні встановлювати контакти, спілкуватись з іншими людьми, бути залученими до простих соціальних дій.

Естетичні почуття – це відчуття краси явищ природи: гармонії барв, звуків, рухів, форм, відображення яких відбувається в різних специфічних дитячих видах діяльності. Відомо, що будь-яка діяльність, зокрема, творча, немає смислу без глибокого чуттєвого сприйняття дитиною навколишнього світу. Гармонійне поєднання предметів, цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія, колорит викликають відчуття приємного, насолоди, що є натхненням для душі. Ці почуття викликають появу бажання у дітей відтворити власні враження у малюнку, аплікації, ліпленні, створенні колажу, флористичної роботи, виробу з природного матеріалу – у продуктивних видах дитячої діяльності. Не тільки в мисленні, а й почуттями та діями дитина утверджує себе в світі речей.

Значний внесок в розвиток естетичного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями зробила І. Дмитрієва. Вона “... розробила теоретико-методичні засади естетичного виховання дітей з обмеженими розумовими можливостями; підготувала цілісну характеристику особливостей особистісно-естетичного розвитку розумово відсталих учнів

різних вікових категорій; виокремила корекційні функції естетичного виховання в умовах допоміжної школи, довела необхідність його системного спрямування на такі сфери особистісно-естетичного розвитку школярів, як потребово-мотиваційну, когнітивну, почуттєво-аксіологічну та діяльнісну; розробила механізм реалізації корекційних функцій естетичного виховання учнів 6–9-х класів засобами мистецтва» [8, с. 232].

Ученою також «...удосконалено визначення понять «корекційні функції естетичного виховання», «особистісно-естетичний розвиток учня допоміжної школи», «механізм реалізації корекційних функцій естетичного виховання», конкретизовано змістові характеристики естетичного виховання як складника системи спеціальної освіти розумово відсталих учнів за формами організації навчальної, позакласної та позашкільної роботи; набуло подальший розвиток положення про корекційну спрямованість навчально-виховного процесу спеціальної школи в контексті особистісно зорієнтованого підходу; ідея про потенційні можливості естетичного виховання щодо соціальної компенсації розумової відсталості шляхом активної та свідомої участі учнів допоміжної школи в різних видах художньо-естетичної діяльності; теорія взаємодії різних видів мистецтва та практика їх використання в умовах спеціальної школи» [9].

Утім, сьогодні особливої ваги набирає навчання та соціалізація дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня. Естетичне виховання в спеціальній школі є не тільки одним з напрямків виховної роботи, але й невід'ємною частиною єдиного корекційно-виховного процесу. При створенні належних педагогічних умов, діти з обмеженими можливостями здоров'я здатні досить ефективно просунутися в своєму естетичному розвитку. У них формується інтелектуальна і емоційна чуттєвість щодо об'єктів естетичного сприйняття, здатність помічати і оцінювати прекрасне. З'являється здатність опанувати елементи художньої творчості, освоїти найпростіші навички та вміння створювати прекрасне. Художньо-естетичне виховання значно ускладнюється в силу притаманній даній категорії дітей з

обмеженими можливостями здоров'я особливостей: недоліків пізнавальної, мовної, емоційно-вольової та рухової сфер. Внаслідок цього робота з художньо-естетичного виховання в інклюзивній групі має певну специфіку, обумовлену порушеннями психофізичного розвитку вихованців і вимагає спеціальної організації, яка передбачає: раціональне використання різноманітних форм, методів і засобів естетичного навчання і виховання, що відповідають можливостям учнів; корекційно-спрямований характер всіх навчально-виховних заходів. Соціокультурна парадигма виховання визначає, що змістом естетичного виховання є формування у дітей з обмеженими можливостями здорового соціального досвіду, отримання ними адекватного рівня освіти і надання їм індивідуальної допомоги.

Крім того, складаючи план виховної роботи для дитини з обмеженими можливостями здоров'я в інклюзивному вихованні, педагог має право вибрати в якості ведучого один з елементів (соціальний досвід, неформальна освіта або надання індивідуальної допомоги), а інші два запропонувати на факультативній основі. Хотілося б відзначити, що у вихованні можливо поєднати формування різних умінь і навичок в предметно-практичній, духовно-практичній, спортивній, ігровій сферах життєдіяльності, навчанні та спілкуванні. Варіативність змісту виховання характеризується можливістю освоєння певних цінностей і навичок в залежності від характеру і ступеня збагачення середовища. У термінології Ю. С. Мануйлова, бідне середовище – збіднює, обмежене середовище – обмежує, звичайне середовище – осереднює, збагачене середовище – збагачує. Для дітей з обмеженими можливостями здоров'я, використовуючи середовий підхід, необхідно створювати умови для більш інтенсивного насичення виховного середовища важливими, необхідними, доступними елементами і засобами життєдіяльності, які сприяють їх повноцінному, різнобічному і гармонійному розвитку в сучасних українських реаліях.

Як уже зазначалося, помірний ступінь відсталості характеризується порушеною та нестійкою увагою, така дитина схильна до відволікання, а

також можна відмітити непослідовне мислення, не здатність до створення абстрактних понять [7, с. 34]. За таких умов естетичний розвиток стає більш важко організувати, але він є вкрай важливим для загального розвитку дітей дошкільного віку із інтелектуальними порушеннями помірною ступеня. Емоції дітей дошкільного віку із інтелектуальними порушеннями помірною ступеня можуть бути доброзичливими, привітними, або злобними та агресивними. Рівень їх загального розумового розвитку створює перешкоди у формуванні високих почуттів. Це створює певні труднощі для естетичного виховання таких дітей. Вплив педагогічної взаємодії на розвиток естетичного ставлення дітей дошкільного віку із інтелектуальними порушеннями помірною ступеня до навколишньої дійсності визначається наступними показниками:

- збагачення спрямованості естетичного ставлення дітей за рахунок розвитку здатності помічати красу в найближчому оточенні;
- бажання (потреба) дітей показувати та ділитись власними переживаннями із дорослим;
- позитивна динаміка у виразі естетичного ставлення до дійсності у вчинку, в естетичному перетворенні навколишнього.

Також важливим є формування естетичного в групі середовища. Основними умовами оптимального розвитку естетичного середовища в колективі дошкільників є:

- систематична участь дошкільнят і значної частини їх колективу в естетичній діяльності;
- чіткість, конкретність обов'язків дитини в естетичній діяльності;
- надання необхідної допомоги в його естетичній діяльності;
- задоволення власних потреб вихованця в естетичній діяльності, їх розвиток;
- підвищення вимог до вихованця в його естетичній діяльності (шляхом її ускладнення, зменшення в ній допомоги і зміни форм стимулювання);

– створення естетичної обстановки в школі, в класі, в кабінетах.

Творчий характер діяльності вимагає створення невимушеної обстановки: діти можуть займатися, сидячи за столами, поставленими порізно, стоячи за столами, перед мольбертами або дошкою, повинні мати можливість підійти до книжкового куточка, до полиці з іграшками, щоб розглянути іграшку, ілюстрацію, або поглянути у вікно, щоб побачити квіти на ділянці дитячого садка і т.п. На таких заняттях не потрібно вимагати від дітей повної відповіді на питання вихователя: бесіда повинна бути живою, безпосередньою, адже встановлення формальних вимог на заняттях образотворчої діяльністю суперечить художньо-творчому характеру самої діяльності. Не слід так само вимагати від дітей підняття руки для відповіді. Цілком припустимі природні, вільні відповіді з місця, хорові висловлювання. Словом, обстановка повинна бути вільною, невимушеною. Піклуючись про розвиток художньої творчості дітей, слід пам'ятати, що будь-яка художня діяльність не терпить формалізму і шаблону.

Висновки. Шлях становлення естетичного розвитку дітей дошкільного віку із інтелектуальними порушеннями помірного ступеня може бути організований через навколишню природу. У дошкільному віці – це рух від емоційного типу ставлення до діяльнісного. Діяльні прояви відносин потребують створення певних педагогічних умов, в яких дитина навіть із порушеннями інтелекту зможе необмежено проявляти активність із пізнання. Емоції – це найперша та найпростіша узагальнена оцінка об'єктів і явищ природи. Недооцінювання значущості розвитку емоційно-чуттєвої сфери дітей, брак чи обмаль позитивних прикладів для наслідування, а також інші помилки навчально-виховного процесу призводять до того, що у дітей дошкільного віку із інтелектуальними порушеннями помірного ступеня 4-5 річних дітей формується неадекватне ставлення до окремих тварин, рослин, явищ природи. Спрямованість естетичного ставлення дошкільника безсумнівно залежить від спрямованості відносин із значимим дорослим. Якщо дорослий готовий ділитися з дитиною враженнями, відчуттями,

говорити про них, звертати увагу дитини на об'єкти і явища, що здаються йому красивими та привабливими, то ці об'єкти і явища стають привабливими і для дитини. Перспективою подальшого дослідження може бути розробка плану практичних занять із естетичне виховання дітей дошкільного віку, з інтелектуальними порушеннями помірною ступеня.

Список використаних джерел:

1. Войтюк І. В. Проблема корекції мислення розумово відсталих дітей у психічно-педагогічній літературі / І.В. Войтюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2012. – Вип. 21. – С. 344-348.
2. Войтюк І. В. Образотворче мистецтво як засіб корекційного навчання розумово відсталих дошкільників / І.В. Войтюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2013. – Вип. 23. – С. 28-31.
3. Вороніна М. Єдиний корекційний простір для дошкільників з особливими потребами / М. Вороніна // Дитячий садок. Управління. – 2015. – № 1. – С. 26-28.
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л.С. Выготский // Москва : Педагогика, 1983. – Т. 5. Основы дефектологии. – 368 с.
5. Выготский Л. С. Проблемы дефектологии / Л.С. Выготский // Москва : Просвещение. 1995. – 527 с.
6. Гавриленко Г. Розвиток емоційно-вольової сфери у дітей з легкою розумовою відсталістю. Психокорекційний комплекс. / Г. Гавриленко // Психолог. 2013. № 9. – С. 50-56.
7. Гаврилов О. В. Деякі аспекти організації роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю / О.В. Гаврилов // Актуальні питання корекційної освіти. – Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2011. – С. 33-42.
8. Гладуш В.А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика. – Дніпропетровськ, 2012. – 292 с.
9. Гладуш В. А. Рівень післядипломної освіти учителя-дефектолога: історія, сучасний стан / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка і спеціальна психологія. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 22. – С. 26–30.

Матеріали подані в авторській редакції